

Voorbij het stoere imago

De invloed van de brandweercultuur op de verwerking van ingrijpende incidenten

Karin Dangermond

Voorbij het stoere imago

**De invloed van de brandweercultuur op
de verwerking van ingrijpende incidenten**

Publieksversie van het proefschrift

*Beyond tough appearances. The impact of the fire service culture
in the processing of critical incidents*

Publieksversie van het proefschrift *Beyond tough appearances. The impact of the fire service culture in the processing of critical incidents*

Auteur: Karin Dangermond

Eerste promotor: Prof. dr. Anja Machielse, Universiteit voor Humanistiek

Tweede promotor: Prof. dr. Joachim Duyndam, Universiteit voor Humanistiek

Copromotor: Dr. ir. Ricardo Weewer, Nederlands Instituut Publieke Veiligheid

Het proefschrift is mede mogelijk gemaakt met financiële steun van het Nederlands Instituut Publieke Veiligheid (NIPV).

Redactie en vormgeving publieksversie: Yvonne Stassen, Annemieke Hendriks en Margriet Elbersen

Foto's: Arjan Bruinstroop, met dank aan de brandweerposten Mijdrecht en Houten

© 2023 Karin Dangermond

De informatie in deze publieksversie is gebaseerd op het proefschrift *Beyond tough appearances. The impact of the fire service culture in the processing of critical incidents* (2023). Het doel van deze uitgave is niet om volledig te zijn. In alle gevallen gaat de inhoud van het proefschrift boven deze verkorte versie.

NIPV hecht veel belang aan kennisdeling. Delen uit deze publieksversie mogen dan ook worden overgenomen op voorwaarde van bronvermelding.

Bekijk het proefschrift en de publieksversie

Inhoud

Samenvatting	5
Inleiding	9
1. Impact van ingrijpende incidenten	13
2. Informele collegiale steun	19
3. Brandweerhumor	23
4. Verschillen tussen brandweervrijwilligers en beroepsbrandweermensen	27
Conclusie	33
Aanbevelingen	37
Dank	40
Karin Dangermond	40

Samenvatting

Tijdens hun werk krijgen brandweermensen te maken met ingrijpende incidenten. Meestal ervaren brandweermensen deze incidenten als collectief (als brandweerploeg en brandweerkorps). De cultuur binnen de ploeg of het korps is dan ook van groot belang bij het verwerken ervan. Onduidelijk is echter hoe de brandweercultuur de verwerking van ingrijpende incidenten beïnvloedt. Om hierin meer inzicht te krijgen zijn in dit promotieonderzoek vier thema's onderzocht:

1. **Omstandigheden die maken dat incidenten impact hebben**

Waarom en wanneer brandweermensen incidenten als ingrijpend ervaren, hangt af van persoonlijke eigenschappen en omstandigheden, en de cultuur binnen de brandweerploeg. Groepsverwachtingen, standaarden en normen binnen het brandweercollectief hebben invloed op de verwerking van ingrijpende incidenten. Omgekeerd beïnvloeden ingrijpende incidenten de cultuur binnen een ploeg of korps.

2. **Informele collegiale steun**

Bij het verwerken van ingrijpende incidenten geven brandweermensen de voorkeur aan informele collegiale steun binnen de eigen ploeg of het eigen korps. Ze hoeven hun ervaringen en emoties dan niet uit te leggen, omdat ploegleden vergelijkbare ervaringen hebben. Bovendien is informele steun meer gericht op persoonlijke behoeften dan formele vormen van steun. Omdat de mate waarin een incident als ingrijpend wordt ervaren, maar ook de manier waarop ervaringen kunnen worden verwerkt, persoonlijk is, is het belangrijk dat brandweermensen ook gebruik kunnen maken van formele collegiale steun en/of professionele individuele zorg.

3. **De rol van brandweerhumor**

Door middel van (zwarte) humor wordt veerkracht versterkt: humor speelt een rol bij het opbouwen van groepscohesie en sociale steun en heeft een positieve invloed op de groepssfeer. Hoewel humor over het algemeen verenigt, kan deze ook vervreemdend zijn en verdeeldheid zaaien.

4. Verschillen tussen brandweervrijwilligers en beroepsbrandweermensen

Brandweervrijwilligers en beroepsbrandweermensen ervaren ingrijpende incidenten en informele collegiale steun verschillend. Het ontstaan en behouden van onderlinge banden varieert voor brandweervrijwilligers en beroepsbrandweermensen en is afhankelijk van de frequentie en duur van de ontmoetingsmomenten (oefenavond versus 24 uursdienst) en de samenstelling van de deelnemers aan deze momenten. Voor brandweervrijwilligers is collegiale steun doorgaans moeilijker te krijgen dan voor beroepsbrandweermensen, omdat zij minder frequent en langdurig samenwerken.

Met de verdiepende inzichten uit dit onderzoek kunnen de hulp en nazorg voor brandweermensen beter worden afgestemd op hun behoeften. Een adequate geestelijke gezondheid van brandweermensen dient niet alleen hun belang en duurzame inzetbaarheid, maar is ook van belang voor de brandweerorganisatie en de samenleving.

Inleiding

Het belang van dit onderzoek

Brandweermensen staan dag en nacht klaar om mensen en dieren te redden. Ze blussen branden en komen in actie bij bijvoorbeeld auto- en waterongelukken, stormschade, het vrijkomen van gevaarlijke stoffen, reanimaties en zelfdodingen. Tijdens hun werk krijgen brandweermensen te maken met ingrijpende incidenten. Dit zijn incidenten die als zo overweldigend worden ervaren dat ze een negatieve impact hebben op hun (mentale) gezondheid.

Meestal beleven brandweermensen ingrijpende incidenten samen, als een collectief. Ze werken namelijk bijna altijd in een brandweerploeg die weer onderdeel is van een groter geheel: het brandweerkorps. De cultuur binnen een brandweerploeg en -korps kenmerkt zich door wederzijds vertrouwen en een sterk groepsgevoel en hechte cohesie ('brandweerbroederschap'). Brandweermensen ervaren het als een familiecultuur. Brandweermensen hebben een gezamenlijke missie en door hun gezamenlijke ervaringen een gedeelde geschiedenis. Loyaliteit aan elkaar en aan de groep wordt verwacht. De sterke band tussen brandweermensen vormt de kern van hun functioneren. De cultuur binnen een ploeg en korps kan de impact van ingrijpende incidenten beïnvloeden, bijvoorbeeld door groepsverwachtingen en normen rondom ingrijpende incidenten en de verwerking ervan. Onduidelijk is echter *hoe* de brandweercultuur de verwerking van ingrijpende incidenten beïnvloedt.

Diepgaand onderzoek naar de brandweercultuur – “het DNA van de brandweer” – in het algemeen en specifiek naar de verwerking van ingrijpende incidenten is er bijna niet. Terwijl dat onderzoek van belang is voor het persoonlijke welzijn van brandweermensen en voor de brandweerorganisatie in het algemeen. Kennis over de cultuur kan worden ingezet om brandweermensen te ondersteunen bij de verwerking van ingrijpende gebeurtenissen, zodat zij op een gezonde, productieve wijze hun werkzaamheden uit kunnen voeren. Hierdoor kan uitval worden beperkt. Daarnaast kan duidelijk worden over welke aspecten van de verwerking van ingrijpende gebeurtenissen brandweermensen tevreden zijn en wat verbeterd kan worden. Zo kunnen hulp en nazorg (nog) beter afgestemd worden op hun behoeften.

Het doel van dit promotieonderzoek is om vanuit het perspectief van brandweermensen te beschrijven welke rol de brandweercultuur speelt bij de verwerking van ingrijpende incidenten.

Hoe gegevens zijn verzameld

Omdat er weinig onderzoek is gedaan naar de rol van de brandweercultuur bij de verwerking van ingrijpende incidenten is eerst een vooronderzoek uitgevoerd: open interviews met sleutelfiguren binnen de brandweerorganisatie. Dit onderzoek leverde vier thema's op die om nader onderzoek vroegen. Deze thema's vormden de basis voor de vier deelonderzoeken van het promotieonderzoek.

- > In deelonderzoek 1 is onderzocht wat maakt dat brandweermensen bepaalde incidenten die zich in hun werk voordoen, als zodanig ingrijpend ervaren dat deze incidenten impact hebben op henzelf en op de ploeg waarvan zij deel uitmaken.
- > In deelonderzoek 2 stond de rol centraal die informele collegiale steun speelt bij de verwerking van ingrijpende incidenten door brandweermensen.
- > In deelonderzoek 3 is de rol van humor binnen de brandweercultuur in het algemeen en specifiek bij het verwerken van ingrijpende incidenten onderzocht.
- > In deelonderzoek 4 is onderzocht welke verschillen er zijn tussen brandweervrijwilligers en beroepsbrandweermensen wat betreft het ervaren van ingrijpende incidenten en de rol van informele collegiale steun bij de verwerking van deze incidenten.

In het onderzoek heeft het perspectief van de brandweermensen zelf centraal gestaan. De data zijn verzameld bij brandweermensen met een repressieve functie. Behalve via open interviews (vooronderzoek) is informatie verzameld door middel van participerende observaties. Ook zijn er semigestructureerde diepte-interviews gehouden. Het gaat om een uniek onderzoek: nooit eerder werd er in Nederland zo uitgebreid met brandweermensen gesproken over brandweercultuur en (de verwerking van) ingrijpende incidenten.

Cijfers op een rij:

- > 88 interviews met repressieve brandweermensen
- > 20 participerende observaties bij 6 beroepsbrandweerploegen
- > brandweermensen afkomstig van 19 beroepsbrandweerposten en 18 vrijwillige brandweerposten uit 12 verschillende veiligheidsregio's

Belangrijke begrippen

Ingrijpende incidenten

Incidenten die als zo overweldigend worden ervaren dat ze leiden tot klachten als angst en stress (mentale gezondheid).

Formele en informele collegiale steun

Formele collegiale steun bestaat uit het bespreken van het ingrijpende incident met directe collega's uit de ploeg en collega's met een gespecialiseerde opleiding in nazorg. Informele collegiale steun is het gesprek dat als vanzelf ontstaat tussen ploegleden na afloop van een incident.

Brandweercultuur

Kenmerken van de brandweercultuur die van belang zijn bij het verwerken van ingrijpende incidenten zijn wederzijds vertrouwen, sterke cohesie (brandweerbroederschap), familiegevoel en loyaliteit. Omdat de brandweercultuur per ploeg en korps kan verschillen, wordt in dit onderzoek uitgegaan van de brandweercultuur zoals ervaren en omschreven door brandweermensen zelf.

Sociale ecologie

De brandweercultuur wordt in dit onderzoek opgevat in relatie tot het begrip sociale ecologie. Sociale ecologie is een band tussen mensen die moeten samenwerken en verantwoordelijk zijn voor elkaar, en die veerkracht tonen of bereiken binnen deze sociale band. Tijdens het onderzoek werd al snel duidelijk dat ingrijpende incidenten op collectieve wijze ervaren én verwerkt worden bij de brandweer. Sociale ecologie is daarom geschikt om te begrijpen hoe ingrijpende incidenten op collectieve wijze worden verwerkt bij de brandweer.

1

Impact van ingrijpende incidenten

De meeste onderzoeken beschrijven niet waarom brandweermensen een incident als ingrijpend ervaren en welke persoonlijke en contextuele factoren daarbij een rol spelen. Daarnaast is er weinig onderzoek gedaan naar de impact van ingrijpende incidenten op het werk- en privéleven van brandweermensen. In dit eerste deelonderzoek wordt de vraag beantwoord:

Wat maakt dat brandweermensen bepaalde incidenten die zich in hun werk voordoen als zodanig ingrijpend ervaren dat deze incidenten impact hebben op henzelf en op de ploeg waarvan zij deel uitmaken?

1.1 Ingrijpende incidenten

Brandweermensen omschrijven ernstige verkeersincidenten, verdrinkingen, reanimaties, zelfdodingen en ongebruikelijke brandscenario's als ingrijpende incidenten. Daarnaast ervaren ze incidenten als ingrijpend als ze worden geconfronteerd met fysiek letsel of overlijden van het slachtoffer, als ze het slachtoffer persoonlijk kennen, wanneer ze de hulpverlening als mislukt beschouwen, als ze levensbedreigende situaties meemaken, als ze hulp verlenen aan kinderen en als collega's worden bedreigd of sterven.

1.2 Wat incidenten ingrijpend maakt

Zodra brandweermensen hun dienst beginnen en/of een melding ontvangen, komen ze in een andere mindset; de zogenaamde hulpverlenersmodus. Hierdoor zijn zij in staat om, ondanks de soms heftige omstandigheden, hun werk te doen. Toch ervaren brandweermensen bepaalde incidenten als ingrijpend. Waarom dit zo is, wordt hieronder per thema beschreven.

De melding

Meldingen kunnen als ingrijpend worden ervaren vanwege het soort melding of het tijdstip van de melding. De impact wordt direct ervaren en heeft onder andere effect op de manier waarop brandweermensen naar de incidentlocatie rijden.

Verloop van de hulpverlening

Het verloop van de hulpverlening wordt als ingrijpend ervaren als brandweermensen zich hulpeloos voelen, of als de hulpverlening naar hun mening niet goed verloopt. Gevoelens van hulpeloosheid worden ervaren als tijdens de hulpverlening het besef komt “niets te kunnen doen”.

“Waar ik zelf het meeste last van heb, zijn incidenten waarbij ik mijzelf iets verwijt. Van we hebben iets niet goed gedaan. Of had beter gekund. En niet zozeer de heftigheid van het incident.”

(Zwaar) lichamelijk letsel en sterven slachtoffer

Niet ieder incident met (zwaar) lichamelijk letsel wordt als ingrijpend ervaren. Omstandigheden die hiervoor zorgen zijn de aanblik, de geur en het moeten aanraken van het lichaam. Daarnaast maken persoonlijke spullen van het verminkte slachtoffer brandweermensen ervan bewust dat het niet een anoniem slachtoffer is, maar een mens. Brandweermensen omschrijven de impact van (zwaar) lichamelijk letsel en overleden slachtoffers als “netvliesvervuiling”; ze proberen dat zo veel mogelijk te voorkomen. Als brandweermensen geen rol hebben tijdens een incident, heeft het geen meerwaarde om te kijken naar eventuele slachtoffers. Geregeld geven brandweermensen aan dat incidenten waarbij het slachtoffer eerst nog leeft, maar tijdens de brandweerinzet sterft, als ingrijpend worden ervaren.

Omstandigheden op de incidentlocatie

Wanneer omstanders en familie de hulpverlening belemmeren zorgt dit voor impact, omdat brandweermensen hierdoor hun taak niet goed kunnen uitvoeren. Daarnaast worden door de emoties van omstanders en familie brandweermensen uit hun mindset (hulpverleningsrol) gehaald. Bedreigingen van familieleden aan brandweermensen tijdens de hulpverlening komen ook voor. Ook dit geeft impact en beïnvloedt de hulpverlening negatief.

“Als je naar een ongeval gaat, weet je dat je ellende kan treffen en daar stel je je op in. Maar met een reanimatie sta je in de meest persoonlijke sfeer, de eigen woonkamer, met een verslagen familie eromheen.”

Betrokkenheid van een bekende

Het is voor brandweermensen zeer ingrijpend als bij een incident een bekende betrokken is. Helaas komt het ook voor dat bij een incident een eigen collega gewond raakt. Het is niet verwonderlijk dat dergelijke incidenten een grote impact hebben op de betrokken collega's.

Persoonlijke omstandigheden

Gebeurtenissen in de privésituatie kunnen ervoor zorgen dat brandweermensen zich tijdens hun werk kwetsbaarder voelen en overmand raken door emoties. Op die momenten worden incidenten die normaliter geen indruk maken, wel als zodanig ervaren.

Persoonlijke associatie

Voortbordurend op de persoonlijke omstandigheden geldt dat als tijdens het incident een persoonlijke associatie wordt gemaakt, dit als ingrijpend wordt ervaren. Bijvoorbeeld als brandweermensen zichzelf of gezinsleden letterlijk of figuurlijk herkennen in het slachtoffer.

De eerste keer

De eerste keer dat brandweermensen tijdens hun werk te maken krijgen met een bepaald soort incident, voor de eerste keer uitrukken in een nieuwe functie en de eerste uitruk met een dodelijk slachtoffer, maken indruk. Deze 'eerste keren' omschrijven brandweermensen als een test of ze daadwerkelijk geschikt zijn voor het brandweervak.

“Ter plaatse zei mijn bevelvoerder: ‘Blijf maar even in de auto zitten, ik kom zo bij je’. Daarna mocht ik even kijken. Toen heb ik dingen gezien die best indruk op mij gemaakt hebben en toen ben ik weer in de auto gaan zitten. Ik had het nog nooit ervaren. Heel veel mensen hikken daar tegenaan. Dat moet je ervaren. Ik denk nou dit was de ultieme test. Maar daarna dacht ik, ik ga niet verder met die brandweer.”

Ervaring

Naarmate brandweermensen meer ervaring hebben opgebouwd, relativeren ze beter en ervaren ze een incident minder snel als ingrijpend. Daarentegen geven ze ook aan dat naarmate ze ouder worden, incidenten sneller indruk maken. Meer ervaring wordt niet door iedereen als (louter) positief ervaren. Niet zozeer vanwege meer emoties, maar juist vanwege het afstompen van emoties.

Frequentie en tijdsperiode (opstapeleffect)

Als er meerdere (serieuze) incidenten binnen een bepaalde tijd gebeuren, wordt dit doorgaans als ingrijpend ervaren; brandweermensen noemen dit ook wel het “opstapeleffect”. Bewust, maar ook onbewust worden incidenten opgeslagen.

“We vergeten heel veel, maar we slaan het wel op en op een gegeven moment kom je op een punt dan heb je zoveel opgeslagen, dan wordt het heel lastig om dingen nog van je af te zetten.”

1.3 Impact ingrijpende incidenten op het individu

Incidenten in het algemeen en met name ingrijpende incidenten hebben ook impact op het persoonlijke leven van brandweermensen, zeker als ze al jong bij de brandweer zijn gekomen. Brandweermensen geven aan dat het brandweervak hen als persoon heeft gevormd, met name op het gebied van relativiseringsvermogen, emoties ervaren, veiligheidsbeleving en kwetsbaarheid van het leven.

1.4 Impact ingrijpende incidenten op het collectief

Ingrijpende incidenten hebben niet alleen impact op brandweermensen zelf, als hulpverlener en als mens, maar ook op het collectief (de ploeg).

Positieve impact

Ingrijpende incidenten maken de onderlinge band hechter. Door het meemaken van ingrijpende incidenten leren brandweermensen elkaar beter kennen, als professional en als mens. Ingrijpende incidenten vergroten het groepsgevoel, de kameraadschap en de saamhorigheid, omdat er als ploeg gezamenlijk hulp is verleend.

“Ik denk dat het sleutelwoord kameraadschap is. Dat je iets deelt met elkaar. Dat schept een band en daar kan je over praten. Dat is een heel fijn gevoel.”

Negatieve impact

Een enkele keer zorgt een ingrijpend incident voor een slechtere band onderling, voornamelijk als er tijdens het incident fouten zijn gemaakt.

Niet erbij geweest zijn, toch impact

Incidenten kunnen ook indruk maken op brandweermensen die er zelf niet bij zijn geweest. Incidenten die de ene ploeg meemaakt, kunnen ook impact hebben op andere ploegen of korpsen.

“Er zijn ook incidenten die mij niet bijblijven, maar die wel bijblijven dat ze zijn gebeurd. Dan was ik er zelf niet bij, maar merk ik dat het incident impact heeft op de post.”

2

Informele collegiale steun

Brandweermensen hebben meestal de voorkeur voor informele collegiale steun bij het verwerken van ingrijpende incidenten. Onduidelijk is echter hoe deze steun wordt gegeven. In dit tweede deelonderzoek wordt de vraag beantwoord:

Welke rol speelt informele collegiale steun bij de verwerking van ingrijpende incidenten door brandweermensen?

2.1 Momenten waarop informele collegiale steun plaatsvindt

Informele collegiale steun wordt tijdens het rijden naar de incidentlocatie ervaren, maar voornamelijk op de terugweg in de tankautospuiter, bij aankomst op de brandweerpost en ook langere tijd na het incident.

Tijdens het rijden naar en op de incidentlocatie

Een goede verstandhouding en elkaar (persoonlijk) kennen vergroten de kans op een goede samenwerking tijdens incidenten. Als het nodig is, houdt men tijdens (het rijden naar) een incident rekening met iemands persoonlijke situatie, bijvoorbeeld in de vorm van “terugtrekken”: het wisselen van taak, met goedkeuring van de ploeg. Collegiale steun op de incidentlocatie is vanuit professioneel oogpunt niet gebruikelijk.

Op de terugweg, in de tankautospuiter

De verwerking start gewoonlijk zodra de ploeg terugrijdt naar de brandweerpost. Bevelvoerders geven aan (onder andere) de dynamiek achterin de auto te gebruiken als graadmeter: is er wel of geen behoefte aan verwerking? Het soort incident, het verloop van de hulpverlening en of het incident als ingrijpend wordt ervaren, bepalen de sfeer in de tankautospuiter. Momenten van stiltes (bezinning) en hectiek (ontlading) kunnen elkaar gedurende de (vaak) korte rit ook afwisselen. Een belangrijke voorwaarde tijdens deze eerste verwerking is dat niemand anders de ploeg kan horen praten.

“Je voelt het. Je hebt het erover. Het begint gelijk al in de auto. Iedereen moet zijn verhaal kwijt. Er wordt naar elkaar geluisterd.”

Bij aankomst op de brandweerpost

Er bestaat geen standaard routine van wat brandweermensen doen zodra zij terug zijn op de brandweerpost na een ingrijpend incident. Geregeld wordt aangegeven dat de verwerking die gestart is in de tankautospuiter wordt voortgezet onder de douche. Na het douchen keren vrijwilligers terug naar hun werk of huis en vervolgen beroepsbrandweermensen hun dienst, tenzij het incident als dermate ingrijpend wordt bevonden dat ze behoefte hebben om verder te praten (formeel of informeel). De informele verwerking wordt door brandweermensen omschreven als “het koffiemoment”.

Langere tijd na het incident

Na afloop van een ingrijpend incident is er op informele wijze aandacht voor het welzijn van brandweermensen, zowel op individueel niveau als op collectieve momenten. Een verandering in iemands gedrag is vaak aanleiding om het gesprek met diegene aan te gaan. Met name aspiranten en collega's die voor het eerst een bepaald soort incident meemaken worden in de gaten gehouden. Ook wordt aangegeven dat er aandacht is voor een mogelijk opstapeleffect – als er meerdere (serieuze) incidenten binnen een bepaalde tijd gebeuren, wordt dit doorgaans als ingrijpend ervaren. Daarnaast zijn er verschillende collectieve momenten waarbij ingrijpende incidenten uit het (verre) verleden met elkaar worden besproken. De verhalen die worden gedeeld hebben invloed op de sociale verhoudingen binnen de ploeg of post. Naast de collectieve verwerking op de brandweerpost, kan een incidentlocatie herinneringen oproepen en impact hebben op de gezamenlijke verwerking.

“Soms rijd je door de stad en dan poppen al die dingen op. En sommige dingen vergeet je niet. Je rijdt er langs en dan komt het naar boven. En dan praat je erover met elkaar.”

Meerwaarde leidinggevende

Tijdens de verwerking is een belangrijke rol weggelegd voor de leidinggevende (bevelvoerder of ploegchef). De leidinggevende hoort tijdens de verwerking van ingrijpende incidenten het goede voorbeeld te geven en moet zorgen voor een veilige, open cultuur waarin collega's zich kwetsbaar durven op te stellen.

2.2 Meerwaarde en belemmeringen van informele collegiale steun

Brandweermensen ervaren de voordelen maar soms ook belemmeringen van informele collegiale steun.

Het werken in ploegverband hoort bij het brandweervak

De groepscultuur, maar ook persoonlijkheid en persoonlijke voorkeur van brandweermensen spelen mee in het al dan niet zoeken en ontvangen van informele collegiale steun. Informele collegiale steun wordt ervaren van het collectief (ploeg of post), een individu (ploeglid of leidinggevende) of een combinatie van beide. Daarnaast wordt

informele collegiale steun ervaren als aanvulling of vervanging van een formele verwerking (zoals het Team Collegiale Opvang of het BedrijfsOpvangTeam).

“Als iets me dwars zit, zeg ik het gewoon. Je hoeft het niet met iedereen te delen, maar voor mij lucht dat gewoon op. En dan is het eruit, uit het systeem, dan weten ze wat er speelt en dan wordt er nog wel eens ‘hoe zit dat?’ nagevraagd.”

Er zijn ook belemmerende factoren waarom brandweermensen geen informele collegiale steun ervaren. Zo kunnen invallers (aflossers en opstappers) van buiten de eigen (beroeps) brandweerploeg als belemmerend ervaren worden in de verwerking. Hoewel de meeste brandweermensen geen taboe ervaren als het gaat om het delen van ervaringen en emoties, wordt gesteld dat als het brandweervak continu impact geeft, het de vraag is of ze wel geschikt zijn. Daarnaast geven brandweermensen aan zich vanwege de groepsdynamiek niet altijd individueel kwetsbaar op te stellen. Of brandweermensen wel of niet openstaan voor steun van collega's is niet alleen afhankelijk van iemands persoonlijkheid, maar hangt ook af van omstandigheden op zowel werk- als privégebied.

“Want dan ben je altijd bang dat je de grap van de dag wordt. Daar heb ik niet altijd behoefte aan, dus dan houd ik soms maar dingen voor mezelf.”

WEER

94
L-6

Biegler

REGIO UTRECHT

3

Brandweerhumor

Hoewel humor een essentiële rol speelt in de manier waarop brandweermensen hun werk uitvoeren, is het niet duidelijk hoe brandweermensen de rol van humor als onderdeel van de brandweercultuur ervaren en waarom zij dit belangrijk vinden bij de verwerking van ingrijpende incidenten. Brandweermensen zijn terughoudend over het delen van informatie over het gebruik van humor. Er zijn dan ook relatief weinig onderzoeken over dit onderwerp beschikbaar. In dit derde deelonderzoek wordt de vraag beantwoord:

Welke rol speelt humor binnen de brandweercultuur in het algemeen en specifiek bij het verwerken van ingrijpende incidenten?

3.1 Humor als onderdeel van de brandweercultuur

Volgens brandweermensen speelt humor een belangrijke rol binnen de brandweercultuur.

Het belang van humor

Brandweerhumor speelt een rol bij het opbouwen van groepscohesie en het definiëren van groeps grenzen. Humor scheidt volgens brandweermensen een goede sfeer en wordt beschouwd als een communicatiemiddel en een manier om elkaar op de proef te stellen. Ook wordt humor gebruikt als verdedigingsmechanisme in de vorm van zelfspot en om gezamenlijk ingrijpende incidenten te verwerken. Het gaat daarbij niet alleen om de grap zelf, maar ook om wie de grap maakt (de grappenmaker), over wie de grap gemaakt wordt (het mikpunt) en hoe diegene reageert.

“Elkaar een beetje narren op een leuke manier, dat houdt elkaar scherp, dan leer je elkaar kennen, daar zit veerkracht en incasseringsvermogen achter. Je weet wat je aan elkaar hebt.”

Soorten humor

Aangegeven wordt dat de mate van en het soort humor per ploeg of brandweerpost verschillen, dit is afhankelijk van de samenstelling: ploegleden kopiëren en beïnvloeden elkaars gedrag. Daarnaast verandert regelmatig de dynamiek als er nieuwe collega's bij de ploeg of het korps komen. Dat geldt vooral voor nieuwe collega's die afwijken van de dominante norm, zoals vrouwen.

“De slaapkamers waren op de eerste verdieping, ik was moe, dus ik ga naar boven. Ik doe mijn deur open, was mijn bed weg. Staat mijn motor in mijn kamer. Dus toen heb ik een rondje gereden zo naar beneden.”

Tijden en momenten

Brandweermensen beschrijven verschillende momenten waarop grappen met elkaar worden uitgehaald op de brandweerpost: tijdens het eten, het slapen en tijdens oefenmomenten. Ook worden op speciale gelegenheden grappen met elkaar uitgehaald. Daarnaast delen ze grappen digitaal met elkaar, met name via WhatsApp-groepen. Voornamelijk de fysieke brandweermensen is de afgelopen jaren veranderd. Waar in het verleden nog spullen opgeofferd werden omwille van een grap, is dat tegenwoordig niet meer mogelijk.

“Ik heb weleens gehad, dan vloog de vla gewoon door de hele post heen, maar deze nieuwe post is lastig schoon te maken.”

De keerzijde van humor: uitsluiting en discriminatie

Humor heeft (soms) ook een negatieve kant. Bepaalde grappen kunnen als kwetsend worden ervaren. Of een grap als zodanig wordt ervaren is afhankelijk van het moment, de inhoud (met name als grappen ervaren worden als een mechanisme om buiten te sluiten en te discrimineren) en van de frequentie van de grap. De scheidslijn tussen humor en gepest en/of gediscrimineerd worden is dun.

“Vaak denken we dat iets humor is, maar eigenlijk is het helemaal niet zo leuk. En voor degene die het betreft helemaal niet. Als hij dan voor de ploeg leuk reageert, dan is dat leuk. Je wilt je niet laten kennen, want dan ben je de sjaak.”

3.2 Humor bij de verwerking van ingrijpende incidenten

Humor speelt volgens brandweermensen een belangrijke rol bij de verwerking van ingrijpende incidenten. In dergelijke gevallen spreken zij over “zwarte humor”, om zo het onderscheid te maken met de andere (eerder beschreven) rollen van humor.

Zwarte humor

Er worden bijvoorbeeld grappen gemaakt over de omstandigheden waaronder het incident heeft plaatsgevonden en over bijzonderheden rondom het (lichaam van het) slachtoffer.

“Na een zwaar ongeluk was er eentje zijn voet kwijtgeraakt. Die liep daar door het weiland heen. Toen zei iemand ‘Nou, hij kan altijd die boer nog helpen met aardappels poten, dan kan hij mooi de gaatjes maken’. Best zwarte humor eigenlijk.”

Het individu (grappenmaker) en het collectief (toehoorders)

Door zwarte humor wordt op individueel en collectief niveau geprobeerd de impact na het ervaren van een ingrijpend incident te verminderen. Zwarte humor wordt gebruikt als een manier om een gesprek te starten en emoties (indirect) bespreekbaar te maken. Door grappen te maken met ploegleden tijdens het verwerkingsproces, wordt de groepsdynamiek meestal positief beïnvloed. Bij bepaalde ingrijpende incidenten is aanvullende informatie nodig voordat er volgens brandweermensen in de verwerking ruimte is voor zwarte humor.

“Je zit weer op dezelfde golflengte. Je kan weer connecten met elkaar. We hebben iets meegemaakt en het is bespreekbaar en we kunnen erom lachen. Dat is wat humor, zeker in de ploeg, doet. Het brengt eenheid. Wat je meemaakt is keihard.”

Rituelen na een ingrijpend incident

Humor wordt ook gebruikt na afloop van een ingrijpend incident in de vorm van een ritueel. Het betreft dan voornamelijk incidenten die door een collega voor ‘de eerste keer’ worden ervaren, het ritueel heeft zeer geregeld betrekking op (een verwijzing naar) eten.

“We hebben mensen laten trakteren voor hun eerste dode. Langs de ijssalon, twee bolletjes met slagroom.”

De grens van zwarte humor

Bij bepaalde ingrijpende incidenten is zwarte humor helemaal niet aanwezig, gevoelsmatig wordt dan een grens overschreden. Humor wordt dan ervaren als ongepast. Bij de verwerking speelt de timing van een grap een rol. Hoewel zwarte humor vaak direct start na afloop van een ingrijpend incident, zijn er ook ingrijpende incidenten waarbij grappen pas gemaakt worden nadat de eerste bespreking of evaluatie is geweest en duidelijk is hoe de hulpverlening is verlopen. Verschillende keren is aangegeven dat als een collega niet lacht om de grappen, dit voor hen een teken is om extra aandacht te besteden aan de verwerking.

Brandweerhumor en zwarte humor niet voor buitenstaanders

Brandweermensen vinden het doorgaans lastig om met buitenstaanders te praten over de rol van humor binnen de brandweercultuur en bij de verwerking van ingrijpende incidenten. Ze geven aan dat buitenstaanders dit niet begrijpen.

“Als fatsoenlijk mens denk je ‘dat is asociaal, doe normaal’. Maar het is effectief. Je kan het ook niet van te voren bestempelen of benoemen. Het ontstaat. Wat is goed en wat is fout?”

4

Verschillen tussen brandweervrijwilligers en beroepsbrandweermensen

De meeste onderzoeken naar de mentale gezondheid van brandweermensen en ervaringen met ingrijpende incidenten beperken zich tot beroepsbrandweermensen of maken geen onderscheid tussen beroepsbrandweermensen en brandweervrijwilligers. In veel westerse landen bestaat het grootste deel van het brandweerpersoneel echter uit brandweervrijwilligers. Onderzoeken die zich specifiek richten op het ervaren van ingrijpende incidenten door brandweervrijwilligers of op de impact van het brandweervak leggen belangrijke verschillen tussen beide groepen brandweermensen bloot. Onduidelijk is echter wat ten grondslag ligt aan deze verschillen. In dit vierde deelonderzoek wordt de vraag beantwoord:

Welke verschillen bestaan er tussen brandweervrijwilligers en beroepsbrandweermensen met betrekking tot het ervaren van ingrijpende incidenten en de rol van informele collegiale steun in de verwerking?

4.1 Verschillen en overeenkomsten in opleiding, takenpakket en dienstverband

Nederlandse brandweervrijwilligers en beroepsbrandweermensen volgen dezelfde opleiding en hebben hetzelfde takenpakket: het verlenen van hulp aan mens en dier bij allerlei soorten incidenten. Maar er zijn ook verschillen tussen beide groepen. Brandweervrijwilligers zijn niet voltijds in dienst en hebben een andere hoofd baan, voor beroepsbrandweermensen is het brandweervak hun hoofd baan. Beroepsbrandweermensen draaien doorgaans 24 uursdiensten, terwijl brandweervrijwilligers gealarmeerd worden als zij aan het werk zijn voor hun

hoofdbaan of in hun vrije tijd. Verder verschilt de samenstelling van de ploeg waarmee vrijwilligers uitrukken; dit is afhankelijk van wie er binnen de brandweerpost op dat moment (op tijd) beschikbaar is. Beroepsbrandweermensen rukken uit met hun (doorgaans) vaste ploeg. Tot slot hebben beroepsbrandweermensen 24 uursdiensten in een stad waarin zij niet hoeven te wonen, terwijl vrijwilligers wel wonen of werken in hun uitrukgebied. Deze informatie is van belang bij de interpretatie van de resultaten.

4.2 Verschillende ervaringen met ingrijpende incidenten

Op diverse manieren wordt duidelijk dat brandweervrijwilligers en beroepsbrandweermensen verschillende ervaringen (kunnen) hebben met ingrijpende incidenten.

Mindset en schakelmomenten

Bij een melding zijn beroepsbrandweermensen gewoonlijk aanwezig op de brandweerpost en stappen zij binnen enkele minuten in de tankautospuiter. Brandweervrijwilligers worden thuis of op hun werk gealarmeerd en snellen zich na een melding naar de brandweerpost. Vervolgens wordt er uitgerukt naar de incidentlocatie waar de hulpverlening plaatsvindt. Hierdoor rijden beroepsbrandweermensen en -vrijwilligers met een verschillende mindset naar een incident.

“Als ik van huis kom heb ik een aantal minuten om me er mentaal op voor te bereiden en dan weet ik waar ik naartoe ga ongeveer en kan ik al een beetje mijn plan trekken. Maar hier op de beroepspost zit ik anderhalve minuut later in die auto, dat is lastiger.”

Omdat brandweervrijwilligers vaker wonen of werken in het gebied waar ze werkzaam zijn als vrijwilliger, gebeurt het regelmatig dat ze, als ze na een melding met eigen vervoer onderweg zijn naar de post, langs het incident komen waarvoor ze zijn gealarmeerd. Dan kan het dilemma ontstaan: direct eerste hulp verlenen of doorrijden naar de post?

“Een ongeval, auto op de kop, vlak voor de post, met een vrouw en een kind erin. Ik ben er niet voorbijgereden, dat kon ik niet over mijn hart krijgen, ik ben er direct bij gaan zitten. Je moet ook handelen naar je gevoel op dat moment.”

Lokale verbinding – ons kent ons

Voor brandweervrijwilligers is de kans groter dat ze te maken krijgen met incidenten waarbij bekenden betrokken zijn. Voor beroepsbrandweermensen is het niet verplicht om in de stad te wonen waar ze werken, waardoor de meeste slachtoffers voor hen onbekenden zijn. Brandweervrijwilligers worden ook (vaker dan beroepsbrandweermensen) geconfronteerd met de incidentlocatie, zowel tijdens de uitvoering van het brandweervak als in privésituaties. Soms maakt een incident zoveel indruk dat de locatie na het incident ook in privétijd wordt vermeden.

“Het nadeel is dat zijn vrienden daar nog jaarlijks een ritueel hebben, op zijn verjaardag en bloemen en RIP in die boom. Als we dan met een oefening daar langsrijden, dan weet ik weer: dat ging heel slecht met die jongen. We hebben niks voor hem kunnen doen.”

Ervaring en het opstapeleffect

Beroepsbrandweermensen maken doorgaans meer incidenten mee dan brandweervrijwilligers. Positief is dat de ervaring die is opgedaan kan worden benut tijdens een nieuwe inzet. Negatief is dat het als ingrijpend wordt ervaren als er meerdere (serieuze) incidenten binnen een bepaalde tijd gebeuren (“opstapeleffect”). Voor beroepsbrandweermensen die ook brandweervrijwilliger zijn, geldt dat zij sneller te maken krijgen met het opstapeleffect.

“Omdat je beroeps bent en het nodige meegemaakt hebt, zit je anders in het vak. Ik merk dat je net wat rustiger doet of wat makkelijker relateert, en minder stuiterend in de auto zit, omdat je gewoon een iets grotere rugzak hebt.”

4.3 Verschillende ervaringen met informele collegiale steun

Er zijn diverse redenen waarom informele collegiale steun door beroepsbrandweermensen en brandweervrijwilligers op verschillende wijze wordt ingevuld.

Contactmomenten en elkaar kennen

Zowel beroepsbrandweermensen als brandweervrijwilligers hechten grote waarde aan een goede band met collega's. Beroeps werken doorgaans in een min of meer vaste ploeg collega's met een beperkte omvang, terwijl vrijwilligers vaak samenwerken in een wisselende samenstelling van collega's afkomstig van de post. Daarnaast draaien beroeps, in tegenstelling tot vrijwilligers, 24 uursdiensten. De combinatie van een vaste ploeg collega's en frequent langere tijd met elkaar doorbrengen, ervaren beroepsbrandweermensen als grote meerwaarde in de verwerking. Hoewel de meeste vrijwilligers aangeven elkaar (goed) te kennen, zien zij elkaar meestal minder vaak. Waar een beroeps min of meer verplicht kan worden om deel te nemen aan een nabespreking later in de dienst, is dit voor vrijwilligers vrijblijvender omdat zij (terug) naar hun werk moeten of privé andere verplichtingen hebben.

“We zeggen wel heel mooi ‘we houden elkaar in de gaten’, maar je ziet hier elkaar op de oefenavond en af en toe met een uitruk. Je ziet niet hoe iemand gaat slapen. Je krijgt de helft niet mee. Iemand kan heel goed voor een uur een masker opzetten en daarna weer volledig in de put zitten.”

Zichtbaarheid voor de leidinggevende

De leidinggevende bepaalt (samen met de ploeg) of en zo ja welke vorm van nazorg nodig is. De leidinggevende doet dit tijdens het incident, maar kan dit ook bepalen aan de hand van de sfeer op de terugrit naar de post en/of bij terugkomst op de post. Leidinggevendenden geven aan dat het bij vrijwilligers lastiger is om te peilen of iemand behoefte heeft aan nazorg, zeker als iemand dit niet zelf aangeeft.

“Als je aan die voorzijde niets bemerkt of hij houdt de schijn op, dat doen we allemaal wel eens. Je ziet elkaar niet, dan voel ik ook als leidinggevende dat ik daar dan in tekortschiet. Omdat dat beeld weg is. Bij beroeps is dat anders. Je komt bij elkaar, je ziet elkaar weer. Je brengt de hele dag weer met elkaar door. Je ziet afwijkend gedrag, daar kan je als leidinggevende op inspelen. Dat is voor een vrijwilliger heel wat moeilijker.”

Rol persoonlijke omgeving bij de verwerking

De meeste brandweermensen bespreken ingrijpende incidenten het liefste met hun directe brandweercollega's. Brandweermensen willen doorgaans hun partner, vrienden of familie niet belasten met de soms gruwelijke details van een incident en delen de gebeurtenissen alleen op hoofdlijnen. Toch speelt voor met name vrijwilligers de persoonlijke omgeving, zoals de partner, familie en vrienden maar ook (familie van) slachtoffers, een grotere rol in de verwerking. Ten eerste weet de partner van een vrijwilliger meestal dat hij of zij is uitgerukt naar een incident. Ten tweede kunnen brandweermensen ook buiten de brandweer om geconfronteerd worden met (de nasleep van) incidenten. Tot slot kunnen brandweervrijwilligers vanwege hun lokale verbondenheid (on)gevraagd meer te weten komen over de persoonlijke omstandigheden van slachtoffers.

“Ik vind niet dat mijn partner hoeft te weten wat voor rare dingen ik allemaal zie. En ik heb ook niet het gevoel dat ik dat nodig heb. Ik kan hier genoeg mijn uitlaat doen met collega's.”

Conclusie

Brandweermensen ervaren ingrijpende incidenten als een collectief, omdat ze deel uitmaken van een brandweerploeg en -korps. De cultuur binnen de ploeg of het korps is van groot belang bij de verwerking van ingrijpende incidenten.

Wederzijds vertrouwen, hechte samenhang, gedeelde historie en loyaliteit zijn kenmerken van de brandweercultuur die van belang zijn bij het ervaren en verwerken van ingrijpende incidenten. De brandweercultuur verschilt per brandweerploeg of -korps. Vanwege groepsverwachtingen, -standaarden en normen die gelden voor de interpretatie en verwerking van ingrijpende incidenten, beïnvloedt de cultuur binnen een ploeg en korps de impact van ingrijpende incidenten. Daarnaast spelen individuele interpretaties een rol: waarom en wanneer brandweermensen incidenten als ingrijpend ervaren hangt af van het individu, persoonlijke omstandigheden (zowel op het werk als privé), werkervaring en de specifieke kenmerken van het incident.

Andersom hebben ingrijpende incidenten invloed op de cultuur binnen een ploeg of korps: het gezamenlijk ervaren en verwerken van een ingrijpend incident heeft meestal een positief effect, doordat onderlinge banden worden versterkt. Maar het kan ook negatieve consequenties hebben als er tijdens het incident fouten zijn gemaakt.

Een sterke onderlinge band in de ploeg en het korps maakt dat het collectief (de ploeg of het korps) kan worden beschouwd als een sociale ecologie waarin de interactie tussen persoon en sociale omgeving informele collegiale steun oplevert. Brandweermensen geven bij de verwerking van ingrijpende incidenten meestal de voorkeur aan informele collegiale steun. Hoewel brandweermensen vanwege de groepscultuur terughoudend kunnen zijn in het zoeken van steun bij collega's, zijn de meesten tevreden over de steun die zij ontvangen van hun directe collega's – waarbij de ondersteuning door hun bevelvoerder of ploegchef een belangrijke toegevoegde waarde heeft. Vanwege uiteenlopende interpretaties van incidenten als ingrijpend en verschillende voorkeuren voor het verwerken van ingrijpende incidenten is het echter van belang dat brandweermensen daarnaast gebruik kunnen maken van formele collegiale steun of professionele individuele hulp.

Humor speelt een belangrijke rol binnen de brandweercultuur in het algemeen en specifiek als verwerkingsmechanisme van ingrijpende incidenten. Door middel van (zwarte) humor wordt veerkracht versterkt: het speelt een rol bij het opbouwen van

groepscohesie en sociale steun en heeft een positieve invloed op de groeps sfeer. Hoewel humor meestal zorgt voor eenheid kan het bij het niet naleven van ongeschreven regels en het hebben van andere verwerkingsbehoeften ook zorgen voor uitsluiting en verdeeldheid. Dit laat zien dat de sociale cohesie binnen een ploeg of korps niet vanzelfsprekend is.

Inzicht in de interactie tussen brandweermensen en hun sociale werkomgeving (de brandweercultuur) laat zien dat veerkracht wordt beïnvloed door zowel het individu als de sociale cohesie binnen de ploeg of het korps. De sociale ecologieën van brandweervrijwilligers en beroepsbrandweermensen verschillen echter van elkaar. Beide groepen ervaren daardoor incidenten vanwege verschillende redenen als ingrijpend. Ook zijn er verschillen in de wijze en mate van informele collegiale steun. Het ontstaan en behouden van onderlinge banden varieert tussen beide groepen, afhankelijk van de frequentie en duur van de ontmoetingsmomenten en de samenstelling van de deelnemers aan deze momenten.

Met behulp van de verdiepende inzichten uit dit promotieonderzoek kunnen de hulp en nazorg aan brandweermensen beter worden afgestemd op hun behoeften en kan de ondersteuning van brandweermensen na ingrijpende gebeurtenissen worden verbeterd. Een goede geestelijke gezondheid van brandweermensen dient niet alleen het belang en de duurzame inzetbaarheid van brandweermensen, maar ook het belang van de brandweerorganisatie en de maatschappij.

“Soms moet je na ingrijpende incidenten met de ploeg evalueren. Dan moet je technisch evalueren, soms moet je het ook bij technisch evalueren houden. Verwerking is een heel ander iets dan technische evaluatie. Iemand kan ergens heel erg last van hebben tijdens het incident, terwijl het incident zelf niet heel erg boeiend is. Ik heb de ene dag wel zin in een reanimatie en een andere dag zeker niet. Die vrijheid moet er ook zijn, maar we maken er steeds meer eenheidsworst van. Helemaal niet praktisch. Iemand kan ook heel erg prima nergens last van hebben.”

Aanbevelingen

Meer inzicht in de unieke werkcultuur en de complexiteit van het brandweervak zowel binnen als buiten de brandweer zal het persoonlijk welzijn van brandweermensen en de brandweerorganisatie ten goede komen.

Op het gebied van nazorg en groepscohesie (die onderling samenhangen) hebben de onderzoeksresultaten verschillende praktische gevolgen voor professionals binnen en buiten de brandweer. Ook zijn er aanbevelingen waarbij nader onderzoek noodzakelijk is.

De aanbevelingen zijn bedoeld voor: managementleden en leidinggevendenden binnen de brandweer, opleiders, maar ook aspiranten (in wording) en repressieve brandweermensen. Daarnaast gelden de aanbevelingen voor professionals in de geestelijke gezondheidszorg die zich bezighouden met of zich interesseren voor de mentale gezondheid van brandweermensen.

Aanbevelingen voor de brandweerpraktijk

De resultaten onderstrepen het inzicht dat de voorkeur van brandweermensen bij de verwerking van ingrijpende incidenten uitgaat naar informele collegiale steun. Collegiale ondersteuning bij de verwerking van ingrijpende incidenten is dan ook van belang, evenals de cohesie (brandweerbroederschap) binnen brandweerploegen en -korpsen die hieraan ten grondslag ligt. Het is belangrijk om vooraf (preventief) inzichtelijk te hebben hoe brandweermensen de collegiale ondersteuning en interne cohesie van een ploeg of korps ervaren en deze – waar nodig – te stimuleren of te versterken.

Vanwege de verschillende voorkeuren voor verwerking is het van belang dat er zowel formele als informele steun beschikbaar is. Ondanks de behoefte aan formele nazorg voelen brandweermensen soms weerstand tegen deze vorm van verwerking vanwege negatieve ervaringen in het verleden. Voor het optimaliseren van de formele nazorg is het belangrijk om deze negatieve ervaringen bespreekbaar te maken, zodat weerstand wordt weggenomen en brandweermensen zich niet belemmerd voelen om dergelijke hulp in te schakelen en/of eraan deel te nemen.

Brandweermensen kunnen gedurende hun hele loopbaan wekelijks ingrijpende incidenten meemaken. Vanwege deze frequentie is het van essentieel belang dat er praktische verwerkingsstrategieën worden ontwikkeld die brandweermensen tijdens hun dienst of trainingsavond kunnen oefenen om hun gezondheid en welzijn op peil te houden.

Brandweermensen zoeken bij voorkeur hulp bij professionals in de geestelijke gezondheidszorg die bekend zijn met de brandweercultuur. Organisatorische stressoren, zoals ploegendiensten, werkcultuur en werkdruk, kunnen een impact hebben op de mentale gezondheid van brandweermensen. Deze stressoren verschillen echter tussen brandweervrijwilligers en beroepsbrandweermensen. Van professionals wordt verwacht dat ze deze verschillen (h)erkennen. De focus van de hulpverlening dient verder te liggen op specifieke stressoren voor brandweervrijwilligers en beroepsbrandweermensen – zoals mindset, lokale verbondenheid en ervaring – en op het versterken van hun sociale ecologie in plaats van op universele oplossingen die de stress verminderen.

Voorkomen moet worden dat brandweermensen onnodig worden blootgesteld aan ernstig lichamelijk letsel en overlijden van slachtoffers (netvliesvervuiling). Zorgvuldigheid is geboden wanneer brandweermensen aanwezig zijn op de plaats van het incident, maar geen rol hebben bij de hulpverlening (bijvoorbeeld aspirant-manschappen).

In bepaalde veiligheidsregio's geldt de 'regel van zeven'. Dat wil zeggen dat bij zeven soorten incidenten standaard formele nazorg wordt aangevraagd voor de brandweerploeg. Het al dan niet ervaren van ingrijpende incidenten en de verwerking ervan zijn echter persoonsafhankelijk. Nazorg vraagt dan ook om maatwerk: voorkomen moet worden dat brandweermensen zich gedwongen voelen deel te nemen aan formele interventies, ook als ze daar geen behoefte aan hebben of hiertegen weerstand voelen.

Er moet speciale aandacht zijn voor de verwerking van brandweermensen die vrijwilliger én beroeps zijn, aan brandweermensen die voor het eerst een bepaald type incident meemaken en na het geven van reanimaties (in het bijzonder als familie of vrienden aanwezig zijn op de plaats van het incident en/of wanneer er in korte tijd meerdere reanimaties plaatsvinden).

Aanbevelingen waarbij vervolgonderzoek nodig is

Leidinggevend (bevelvoerders, ploegchefs of officieren) kunnen gebrek aan ruimte ervaren voor hun eigen verwerking. Vaak zijn zij zelf degenen die de (formele of informele) verwerking begeleiden, waardoor zij niet altijd het juiste moment ervaren om hun eigen ervaringen en emoties te delen. Bovendien maken officieren na het incident meestal geen deel meer uit van het collectief (de brandweerploeg). De vraag is hoe leidinggevend, gegeven hun hiërarchische positie en verantwoordelijkheid, de verwerking van ingrijpende incidenten met behulp van formele of informele collegiale steun ervaren. Vanuit de organisatie dient er dan ook aandacht te zijn voor de verwerking van ingrijpende incidenten door leidinggevend.

Bij de verwerking van ingrijpende incidenten geven brandweermensen de voorkeur aan informele collegiale steun. Er zijn aanwijzingen dat informele collegiale steun vooral belangrijk is na ingrijpende incidenten met voorbedachten rade, zoals terroristische aanslagen. Het zaaien van terreur, angst en wantrouwen zijn de belangrijkste doelen van terroristen; in dergelijke gevallen heeft informele collegiale ondersteuning een bijzondere functie om

gevoelens van vertrouwen en veiligheid te herstellen. Dit inzicht is met name van belang voor de quick response teams (QRT), waarbij brandweermensen worden ingezet in situaties van bestaand of dreigend brutaal en extreem geweld (waaronder terrorisme). Vervolgonderzoek moet hierin meer duidelijkheid scheppen.

Uit onderzoek blijkt dat het niveau van psychiatrische morbiditeit onder gepensioneerde brandweermensen in Australië buitengewoon hoog is. Het verlies van sociale steun van ploeggenoten kan hierbij een belangrijke rol spelen. Het is nog niet bekend of deze morbiditeit ook aanwezig is bij Nederlandse brandweermensen. Onderzoek naar dit fenomeen is daarom wenselijk, met name of er een verschil is tussen gepensioneerde beroepsbrandweermensen en brandweervrijwilligers.

Dank

Zonder de medewerking van vele (oud-)brandweermensen was dit onderzoek niet mogelijk geweest. Er werd mij niet alleen inzicht gegund in hun leefwereld tijdens interviews, maar ook tijdens 24 uursdiensten en oefenavonden. Daar ben ik ontzettend dankbaar voor. Daarnaast wil ik de veiligheidsregio's waar ik onderzoek heb mogen doen bedanken voor de vrijheid die ik kreeg. Speciale dank gaat daarbij uit naar de veiligheidsregio's Haaglanden, Utrecht, Drenthe en Rotterdam-Rijnmond.

Karin Dangermond

Samen met mijn broers groeide ik op in een brandweerfamilie.

In 2016 startte ik als redacteur onderwijscontent bij de Brandweeracademie, onderdeel van het Instituut Fysieke Veiligheid (IFV) (huidig: Nederlandse Academie voor Crisisbeheersing en Brandweezorg, onderdeel van het Nederlands Instituut Publieke Veiligheid (NIPV)). Hoewel dit instituut tot dan toe onbekend voor mij was, voelde het meteen vertrouwd. Na twee jaar besloot ik mijn redacteurschap te combineren met mijn promotieonderzoek bij de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht.

Dit promotieonderzoek wakkerde mijn interesse in onderzoek verder aan en daarom werk ik sinds 2019 als onderzoeker bij NIPV. Mijn werk richt zich voornamelijk op de menselijke kant van de brandweer, zoals leiderschap, organisatie en cultuur van de brandweer en werving en behoud van brandweervrijwilligers.

Ik vind het belangrijk dat de resultaten uit mijn proefschrift voor de brandweerpraktijk (en daarbuiten) toepasbaar en begrijpelijk zijn. Daarom staan de belangrijkste bevindingen uit mijn proefschrift in deze publieksversie.

Tijdens hun werk krijgen brandweermensen te maken met ingrijpende incidenten. Meestal ervaren brandweermensen deze incidenten als collectief (als brandweerploeg en brandweerkorps). De cultuur binnen de ploeg of het korps is dan ook van groot belang bij het verwerken ervan. Onduidelijk is echter *hoe* de brandweercultuur de verwerking van ingrijpende incidenten beïnvloedt.

Om meer inzicht te krijgen in de rol van de brandweercultuur deed Karin Dangermond uitgebreid onderzoek naar 1) omstandigheden die maken dat incidenten impact hebben op brandweermensen, 2) informele collegiale steun van collega's in de ploeg of het korps, 3) de rol van humor en 4) de verschillen tussen brandweervrijwilligers en beroepsbrandweermensen bij het ervaren van ingrijpende incidenten en de rol van informele collegiale steun bij het verwerken ervan.

De data voor haar promotieonderzoek verzamelde ze door middel van open interviews, participerende observaties en diepte-interviews met manschappen, bevelvoerders en ploegchefs van beroeps- en vrijwilligersposten uit de veiligheidsregio's. Nooit eerder werd er in Nederland zo uitgebreid met brandweermensen gesproken over brandweercultuur en (de verwerking van) ingrijpende incidenten.

De resultaten zijn gepubliceerd in het proefschrift *Beyond tough appearances. The impact of the fire service culture in the processing of critical incidents.*

Deze Nederlandstalige publieksversie van het proefschrift is bedoeld om medewerkers van de brandweer en andere belangstellenden te informeren over de resultaten van het promotieonderzoek.